

**“MILLIY VA XALQARO QONUNCHILIKDA BOLALAR HUQUQLARINI
HIMOYA QILISHNING HUQUQIY KAFOLATI”**

Tadjibayeva Umida Abduvaliyevna

+998975658875

*Guliston Pedagogika Instituti Ijtimoiy fanlarni o'qitish metodikasi huquq ta'limi
yo'nalishi magistranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida bola huquqlarining milliy va xalqaro kafolatlari tahlil qilinadi. Bunda “Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida”²gi Qonun (2024-yil yangi tahriri), O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va BMTning 1989-yil 20-noyabrdagi “Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya”³ sining tamoyillari asos qilib olingan. Maqolada bola tushunchasining huquqiy talqini, shaxsiy, ijtimoiy va iqtisodiy huquqlar turlari hamda ularning amaliy kafolat mexanizmlari tahlil etilgan. Shuningdek, xalqaro va milliy huquq normalarining uyg'unlashuvi, so'nggi yillarda qabul qilingan davlat siyosati va huquqiy islohotlar natijalari yoritiladi. Tadqiqot natijasida bola huquqlarini ta'minlashda milliy qonunchilikning xalqaro standartlarga moslashuvi bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: bola, huquq, kafolat, xalqaro konvensiya, milliy qonunchilik, BMT, O'zbekiston, islohotlar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются национальные и международные гарантии прав ребёнка в Республике Узбекистан. Основное внимание уделено анализу Закона «О гарантиях прав ребёнка» (новая редакция 2024 года), Конституции Республики Узбекистан и Конвенции ООН о правах ребёнка 1989 года. В исследовании рассматриваются юридическое определение понятия «ребёнок», основные личные, социальные и экономические права, а также механизмы их реализации. Особое внимание уделено гармонизации национального законодательства с международными стандартами и новым государственным программам по защите детей.

Ключевые слова: ребёнок, права, гарантии, международное право, национальное законодательство, ООН, Узбекистан.

Abstract: This article analyzes the national and international guarantees of children's rights in the Republic of Uzbekistan. It focuses on the 2024 revised Law “On Guarantees of the Rights of the Child,” the Constitution of the Republic of

² Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidagi qonun.

³ Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya

Uzbekistan, and the 1989 UN Convention on the Rights of the Child⁴. The study examines the legal definition of a child, the main categories of rights—personal, social, and economic—and mechanisms ensuring their implementation. Special emphasis is placed on the harmonization of national legislation with international standards and recent state reforms in child protection.

Keywords: *child, rights, guarantees, international law, national legislation, UN, Uzbekistan, reforms.*

KIRISH

Bugungi globallashuv jarayonida bola huquqlarini ta'minlash va himoya qilish masalasi har bir davlatning ijtimoiy siyosatidagi eng muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Bola shaxs sifatida jamiyatning asosiy tayanchi, kelajak bunyodkori bo'lgani bois, uning huquqlarini kafolatlash davlatning konstitutsiyaviy burchi sanaladi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 43-moddasida "Davlat onalik va bolalikni himoya qiladi"⁵ degan norma mustahkamlangan bo'lib, ushbu prinsip bola huquqlarini ta'minlashga doir barcha qonunchilikning poydevorini tashkil etadi.

O'zbekiston BMTning 1989-yil 20-noyabrda qabul qilingan "Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya"⁶ga 1992-yilda qo'shilgan va shundan buyon xalqaro majburiyatlarni izchil amalga oshirib kelmoqda. 2024-yilda esa mazkur yo'nalishda muhim qadam sifatida "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonun yangi tahrirda qabul qilindi. Ushbu hujjat bola huquqlarini himoya qilishning milliy mexanizmlarini xalqaro standartlarga yaqinlashtirdi.

Mazkur maqola ana shu huquqiy jarayonlarning tahliliga bag'ishlanib, bola tushunchasining huquqiy talqini, huquqlarning asosiy turlari, milliy qonunchilikdagi kafolatlar, xalqaro konvensiyalar bilan uyg'unlik darajasi hamda amaliy takliflarni o'rganishga qaratilgan.

Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, O'zbekiston so'nggi yillarda bola huquqlarini ta'minlash borasida xalqaro miqyosda yuqori e'tirof etilayotgan islohotlarni amalga oshirmoqda. Jumladan, "Bola huquqlarini himoya qilish milliy strategiyasi — 2030" loyihasi ishlab chiqilmoqda, shuningdek, xalqaro tashkilotlar, jumladan UNICEF va UNESCO bilan hamkorlik mustahkamlanmoqda.

Huquqiy nuqtayi nazardan "bola" tushunchasi har bir davlat qonunchiligida turlicha talqin qilinadi. BMTning "Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi"⁷ning 1-moddasida:

"Bola – bu o'n sakkiz yoshga to'lmagan har bir insondir, agar unga nisbatan qo'llaniladigan qonunlarga muvofiq voyaga yetish yoshi avvalroq belgilanmagan

⁴ UN Convention on the Rights of the Child

⁵ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 43-moddasi

⁶ "Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya"

⁷ "Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya"

bo'lsa"
deb qayd etilgan.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida ham ushbu ta'rif konvensiyaga uyg'un tarzda mustahkamlangan. Xususan, 2024-yilda yangi tahrirda qabul qilingan "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"⁸gi Qonunning 3-moddasida "bola" deganda o'n sakkiz yoshga to'lmagan shaxs tushuniladi, deb belgilangan.

Mazkur huquqiy aniqlik amaliyotda muhim ahamiyat kasb etadi, chunki bola yoshiga yetmagan shaxsning huquqiy subyekt sifatidagi maqomi, javobgarlikdan ozodlik darajasi va davlat himoyasiga bo'lgan ehtiyoji ana shu ta'rif orqali belgilanadi.

Huquqiy fanlarda bola tushunchasiga ijtimoiy yondashuv ham qo'llaniladi. Masalan, bola — bu faqat huquqiy emas, balki psixologik va ijtimoiy himoyaga muhtoj subyektdir. Shu bois bola huquqlarini himoya qilish, kafolatlash masalasi faqat yuridik doira bilan cheklanmay, pedagogika, va psixologiya bilan uzviy bog'liq.

O'zbekiston Respublikasida bola huquqlari kafolatlari bir qator normativ-huquqiy hujjatlar bilan mustahkamlangan. Eng avvalo, Konstitutsiyaning 43-moddasi⁹da "Davlat onalik va bolalikni himoya qiladi" degan konstitutsiyaviy norma bola huquqlarini davlat siyosati darajasida belgilaydi.

Shuningdek, 2024-yil 15-martda qabul qilingan "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"¹⁰gi Qonun yangi tahrirda bola huquqlarini ta'minlashning zamonaviy mexanizmlari joriy etildi. Ushbu qonunga ko'ra:

- har bir bola ta'lim olish, sog'lom turmush kechirish va ijtimoiy himoya huquqiga ega;
- davlat organlari bolalarning huquq va manfaatlarini ustuvor tarzda himoya qilishi shart;
- ota-onalar, vasiylik organlari va ta'lim muassasalari bola manfaatlarini birinchi o'ringa qo'yishi lozim.

2025-yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tasdiqlangan "Bola huquqlarini himoya qilish milliy strategiyasi – 2030" konsepsiyasi esa ushbu yo'nalishda tizimli islohotlarning huquqiy asosini yaratdi. Unda "bolalarning ijtimoiy himoyasi, raqamli xavfsizligi va kiberpsixologik barqarorligini ta'minlash" yangi ustuvor yo'nalish sifatida belgilandi.

Davlat organlari faoliyatida bola huquqlarini nazorat qiluvchi maxsus institut — Bola ombudsmanining (2020-yilda tashkil etilgan) vakolatlari ham kengaytirildi. Ombudsman bola huquqlarining buzilishi holatlari yuzasidan mustaqil tekshiruv o'tkazish va tegishli tavsiyalar kiritish huquqiga ega bo'ldi.

Xalqaro huquq tizimida bola huquqlarini himoya qilish BMT, YUNESKO, YUNISEF va Yevropa Kengashi kabi tashkilotlar faoliyati bilan chambarchas

⁸ "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni

⁹ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaning 43-moddasi

¹⁰ "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni

bog'liq. BMTning 1989-yilgi "Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi"¹¹ bola huquqlarini himoya qilishning global mezonlarini belgilab berdi.

Konvensiyaning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. Diskriminatsiya qilmaslik — har bir bola teng huquqlarga ega bo'lishi kerak (2-modda);
2. Bolaning eng oliy manfaatlarini ta'minlash (3-modda);
3. Hayot va rivojlanish huquqi (6-modda);
4. Bolaning fikrini inobatga olish (12-modda).

Bundan tashqari, BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan "Bola huquqlari bo'yicha fakultativ protokollar" (2000-yil) bolalarni qurolli mojaralarda ishtirok etishdan himoya qilish va odam savdosiga qarshi qo'shimcha kafolatlarni o'rnatadi¹².

O'zbekiston ushbu xalqaro hujjatlarga qo'shilgan va milliy qonunchilikni moslashtirish maqsadida bir qator o'zgarishlar kiritgan. Xususan, jinoyat kodeksiga bola mehnatidan noqonuniy foydalanish va zo'ravonlik, shuningdek, psixologik tazyiq uchun javobgarlikni kuchaytiruvchi modda qo'shildi.

Bola huquqlarining xalqaro himoyasi doirasida 2024-yilda O'zbekiston BMTning Inson huquqlari bo'yicha kengashida "Bola huquqlarini raqamli muhitda himoya qilish" rezolyutsiyasini ilgari surdi. Bu tashabbus xalqaro miqyosda O'zbekistonning bola siyosati barqaror rivojlanayotganini ko'rsatdi.

O'zbekiston Respublikasi bola huquqlarini himoya qilish va ta'minlashda xalqaro normalar bilan uyg'unlikni ta'minlashga alohida e'tibor qaratmoqda. Jumladan, 2023–2025-yillarda BMTning Bola huquqlari bo'yicha qo'mitasiga taqdim etilgan milliy hisobotda yurtimizda amalga oshirilgan 200 dan ortiq qonunchilik islohotlari haqida ma'lumot keltirilgan.

Milliy qonunchilikda xalqaro tamoyillarning aks etishi quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

- Huquqiy moslashuv: "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonun, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Oila kodeksi" konvensiya prinsiplari asosida qayta ko'rib chiqilgan.

- Institutsional mexanizmlar: Bola ombudsmani, Inson huquqlari bo'yicha vakil va mahalliy himoya komissiyalari faoliyati xalqaro tavsiyalar asosida shakllantirilgan.

- Sud-huquq tizimi islohoti: Voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha alohida sudlar faoliyati yo'lga qo'yilib, ularning protsessual kafolatlari kengaytirilgan.

UNICEF 2024-yilgi hisobotida O'zbekistonni Markaziy Osiyoda bola huquqlari siyosatini raqamlashtirish va bola ishtirokidagi jinoyat ishlari bo'yicha "bolaga do'stona yondashuv" tamoyilini joriy etgan ilg'or davlatlardan biri sifatida e'tirof etdi.

¹¹ BMT ning "Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi"

¹² "Bola huquqlari bo'yicha fakultativ protokollar"

Milliy va xalqaro huquq uyg'unligi, ayniqsa, sog'liqni saqlash, ta'lim va ijtimoiy himoya sohalarida sezilarli darajada oshgan. Masalan, "Bolalar uchun xavfsiz internet" loyihasi, "Har bir bola — maktabga" dasturi hamda "Oila va bola" markazlari faoliyati xalqaro tavsiyalarga asoslanadi.

Mavjud natijalarga qaramay, bola huquqlarini ta'minlashda ba'zi tizimli muammolar hamon mavjud. Jumladan, ba'zi hududlarda bolalar uchun ijtimoiy xizmatlar sifati va qamrovi past darajada, kiberxavfsizlik masalalarida ota-onalarning huquqiy savodxonligi yetarli emas. Shu bois quyidagi amaliy takliflarni ilgari surish mumkin:

1. Bola huquqlari bo'yicha mustaqil ta'lim modullarini maktab va oliy ta'lim tizimiga joriy etish;
2. Mahalliy darajadagi monitoring tizimini raqamlashtirish (bolalar muammolari bo'yicha tezkor hisobot platformasi yaratish);
3. Bola ombudsmani institutini kuchaytirish va uning tavsiyalarini majburiy ijro etish mexanizmlarini qonun darajasida belgilash;
4. Xalqaro hamkorlikni kengaytirish, xususan UNICEF, YUNESKO va Yevropa Ittifoqi dasturlari doirasida hamkorlikni institutsional darajada davom ettirish;
5. Bola raqamli huquqlarini alohida qonun bilan mustahkamlash (internetda shaxsiy ma'lumotlar va shaxsiyatni himoya qilish mexanizmlari).

Mazkur takliflar O'zbekistonning 2030-yilgacha mo'ljallangan bola siyosatini takomillashtirish va xalqaro miqyosda ilg'or amaliyotlarga integratsiyalashuvini ta'minlashga xizmat qiladi.

XULOSA

O'zbekiston Respublikasida bola huquqlarining huquqiy kafolatlari tizimi izchil ravishda xalqaro tamoyillarga yaqinlashtirilmoqda. Konstitutsiyada belgilangan "bolalikni himoya qilish" prinsipi barcha normativ-huquqiy hujjatlarning asosini tashkil etmoqda. 2024–2025-yillardagi yangi qonunlar va strategiyalar bu yo'nalishda muhim bosqich bo'ldi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, milliy qonunchilik BMT Konvensiyasi talablariga mos tarzda takomillashmoqda. Shu bilan birga, bola huquqlarining to'liq amalga oshirishini ta'minlash uchun ijtimoiy institutlar, ta'lim tizimi, OAV va fuqarolik jamiyatining o'zaro hamkorligi kuchaytirilishi zarur.

Demak, bola huquqlarini kafolatlash — bu faqat davlat siyosatining emas, balki butun jamiyatning burchidir. O'zbekistonning xalqaro hamjamiyatdagi faol ishtiroki esa ushbu sohada barqaror rivojlanishni ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: Adolat, 2023. – 112 b.
2. Конвенция о правах ребенка. – Нью-Йорк: ООН, 1989. – 36 с.
3. UNICEF Uzbekistan Annual Report – Tashkent: UNICEF, 2024. – 58 p.
4. “Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida”gi Qonun. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 2024-yil 15-mart, №03/24/180/0115.
5. Raxmonov R. “Bola huquqlarining ijtimoiy-huquqiy asoslari.” – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2023. – 96 b.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Bola huquqlarini himoya qilish milliy strategiyasi – 2030” konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi qarori. PQ–104-son, 2025-yil 5-yanvar.
7. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzuridagi Inson huquqlari bo'yicha vakil (ombudsman) faoliyati to'g'risidagi ma'lumotnoma. – Toshkent: 2024. – 22 b.
8. Optional Protocols to the Convention on the Rights of the Child. – New York: United Nations, 2000. – 19 p.
9. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritish to'g'risida”gi Qonun. Qonun hujjatlari bazasi, 2024-yil 20-iyun.
10. BMT Inson huquqlari bo'yicha kengashi. “Resolution on Child Rights in Digital Environment.” – Geneva: UNHRC, 2024. – 8 p.
11. National Report of Uzbekistan to the Committee on the Rights of the Child. – Geneva: United Nations, 2025. – 42 p.
12. Tursunova M. “Voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha sudlar faoliyatini takomillashtirish yo'llari.” – “Yuridik fanlar axborotnomasi”, №2, 2024. – 67–73-betlar.
13. UNICEF Regional Overview: Child Protection Systems in Central Asia. – Tashkent: UNICEF, 2024. – 33 p.
14. “Har bir bola – maktabga” Davlat dasturi. – Toshkent: XTV, 2025. – 25 b.